

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่: การวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์ Buddhist Doctrines and Social Change in Modern Society: A Political Analysis

พระครูปิยสุเมธธารณ์ (วารีปอ)¹,
พระเอกนรินทร์ เขมกาโม (ศรีบุญ)²,
พระอริญชัย ฐานุตโตโร³, พระมงคลปริยัตติธาดา⁴
และ พระครูใบฎีกาประภษัญญ์ ธมมวโธ (แสงเทียมจันทร์)⁵
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2,3,4,5}
Phrakrupiyasumathaporn (Vareebor)¹,
PhraAeknarin Kemagamo (Sribun)²,
PhraArinchai Tanuttaro³, PhraMongkolpariyatthada⁴
and Prakrubideka Prakrit Dhammawongso (Saengthiamchan)⁵
Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2,3,4,5}
Corresponding Author, Email: Joo412345@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ให้เป็นกรอบแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์สำหรับอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการสังเคราะห์เชิงแนวคิดจากองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและรัฐศาสตร์ร่วมสมัย ผลการวิเคราะห์พบว่า หลักไตรลักษณ์สามารถประยุกต์เป็นกรอบวิเคราะห์พลวัตทางการเมืองและสังคมได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ อนิจจังอธิบายความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง สถาบัน และระบอบการเมือง ทุกขังสะท้อนความเปราะบางของระบบอันเกิดจากความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม และความตึงเครียดเชิงโครงสร้าง ส่วนอนัตตาอธิบายการกระจายตัวของอำนาจและการประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองในสังคมเครือข่าย บทความได้สังเคราะห์เป็น Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) Structural Dynamics (Anicca) (2) Systemic Tension (Dukkha) (3) Power Diffusion (Anattā) (4) Ethical Political Governance และ (5) Sustainable Political Society ซึ่งเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับทฤษฎีรัฐศาสตร์ร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้ดังกล่าวช่วยขยายบทบาทของหลักไตรลักษณ์จากหลักธรรมเชิงจริยศาสตร์ไปสู่กรอบการวิเคราะห์รัฐศาสตร์ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ การพัฒนาสถาบันทางการเมือง และการจัดการความขัดแย้งในสังคมร่วมสมัย

* ได้รับบทความ: 20 มีนาคม 2569; แก้ไขบทความ: 21 มิถุนายน 2569; ตอรับตีพิมพ์: 30 มิถุนายน 2569

คำสำคัญ: ไตรลักษณ์; พุทธรัฐศาสตร์; การเปลี่ยนแปลงทางสังคม; อำนาจทางการเมือง; ความขัดแย้งทางสังคม

Abstract

This academic article aims to analyze and synthesize the Buddhist doctrine of the Three Characteristics (Tilakkhaṇa) Anicca (impermanence), Dukkha (suffering), and Anattā (non-self) into a political analytical framework for explaining social transformation in modern society. The study employs documentary analysis and conceptual synthesis by integrating Buddhist philosophy with contemporary political science. The findings indicate that the Three Characteristics provide a systematic framework for understanding political and social dynamics. Anicca explains the continuous transformation of political institutions and governance structures; Dukkha highlights structural tensions, inequality, and systemic vulnerability; while Anattā explains the diffusion of power and the social construction of political identities within networked societies. Based on these findings, the study proposes the Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model), consisting of five interrelated components: (1) Structural Dynamics (Anicca), (2) Systemic Tension (Dukkha), (3) Power Diffusion (Anattā), (4) Ethical Political Governance, and (5) Sustainable Political Society. The model integrates Buddhist philosophy with contemporary political theories and extends the role of the Three Characteristics beyond ethical teachings toward a comprehensive analytical framework for political science. It also provides practical implications for public policy analysis, institutional development, and conflict transformation in contemporary societies

Keywords: Tilakkhaṇa; Buddhist Political Analysis; Social Change; Political Power; Social Conflict

บทนำ

สังคมสมัยใหม่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจดิจิทัล และการขยายตัวของสังคมเครือข่าย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้เพียงเพิ่มความเชื่อมโยงระหว่างรัฐ ตลาด และประชาชนเท่านั้น หากยังทำให้โครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ทางการเมือง และระบบคุณค่าของสังคมมีความซับซ้อน

ไม่แน่นอน และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อำนาจซึ่งเดิมมักถูกมองว่ารวมศูนย์อยู่ในรัฐหรือสถาบันทางการเมือง ได้กระจายไปสู่ตัวแสดงที่หลากหลาย ทั้งองค์กรระหว่างประเทศ ภาคธุรกิจ กลุ่มทางสังคม สื่อดิจิทัล และปัจเจกบุคคลที่สามารถผลิตข้อมูล สร้างความหมาย และมีอิทธิพลต่อการกำหนดประเด็นสาธารณะได้อย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ความชอบธรรมของรัฐและสถาบันทางการเมืองแบบดั้งเดิมถูกตั้งคำถามมากยิ่งขึ้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2562)

ภายใต้บริบทดังกล่าว สังคมร่วมสมัยต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนหลายประการ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม การแบ่งขั้วทางการเมือง วิฤติความไว้วางใจต่อสถาบัน ความขัดแย้งด้านอัตลักษณ์ และการแข่งขันในการกำหนดความหมายของความจริง ความดี และความชอบธรรมในพื้นที่สาธารณะ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมมิได้ดำรงอยู่ภายใต้ระเบียบที่มั่นคง หากเป็นพื้นที่ของการต่อรองระหว่างโครงสร้างอำนาจ คุณค่าดั้งเดิม และอุดมการณ์ใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสังคมไทยซึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบลำดับชั้นยังดำรงอยู่ควบคู่กับการขยายตัวของแนวคิดประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของพลเมือง จึงก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่างการรักษาระเบียบเดิมกับข้อเรียกร้องต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2559; ธงชัย วินิจจะกูล, 2561)

รัฐศาสตร์ร่วมสมัยได้พัฒนากรอบแนวคิดเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไว้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดโครงสร้างนิยม สถาบันนิยม ทฤษฎีความขัดแย้ง ทฤษฎีความชอบธรรม แนวคิดอำนาจเชิงวาทกรรม และแนวคิดสังคมเครือข่าย กรอบเหล่านี้ช่วยให้เห็นว่าอำนาจมิได้เป็นเพียงทรัพยากรที่รัฐหรือผู้ปกครองครอบครอง หากเป็นความสัมพันธ์ที่แทรกซึมอยู่ในสถาบัน วาทกรรม ความรู้ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คน Foucault (1978) เสนอว่าอำนาจทำงานผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์และการผลิตความรู้ ขณะที่ Giddens (1991) อธิบายว่าสังคมสมัยใหม่อยู่ภายใต้กระบวนการสะท้อนกลับและการปรับเปลี่ยนตนเองอย่างต่อเนื่อง ส่วน Castells (2010) ชี้ให้เห็นว่าสังคมเครือข่ายได้เปลี่ยนโครงสร้างอำนาจจากการควบคุมแบบรวมศูนย์ไปสู่การกระจายตัวผ่านระบบข้อมูลและการสื่อสาร

อย่างไรก็ตาม กรอบแนวคิดทางรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ยังพัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์และปรัชญาการเมืองตะวันตกเป็นสำคัญ ขณะที่ลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนาก็ได้รับการศึกษาในฐานะคำสอนด้านจริยธรรม การพัฒนาจิตใจ หรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติของบุคคลมากกว่าการนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์โครงสร้าง อำนาจ ความชอบธรรม และความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเป็นระบบ แม้จะมีการศึกษาที่เชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับการบริหาร การปกครอง สันติวิธี และการพัฒนาสังคมอยู่บ้าง แต่การนำหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มาอธิบายธรรมชาติของสังคม อำนาจ และการเปลี่ยนแปลงในเชิงรัฐศาสตร์ยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด และยังขาดการสังเคราะห์

ให้เป็นกรอบแนวคิดที่มีองค์ประกอบและความสัมพันธ์เชิงทฤษฎีอย่างชัดเจน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2564)

ช่องว่างทางวิชาการดังกล่าวมีความสำคัญ เนื่องจากหลักไตรลักษณ์เสนอฐานคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของสรรพสิ่งที่สอดคล้องกับลักษณะของสังคมการเมืองร่วมสมัย กล่าวคือ อนิจจังอธิบายความไม่คงที่และการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสถาบัน และระบอบการเมือง ทุกข์สะท้อนความตึงเครียด ความเปราะบาง และความไม่สมดุลที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำ การกีดกันและการยึดมั่นในอำนาจหรือผลประโยชน์ส่วนอนัตตาช่วยให้เข้าใจว่าอำนาจและอัตลักษณ์มิได้มีแก่นสารถาวร หากเกิดขึ้นจากเงื่อนไข ความสัมพันธ์ การยอมรับและการประกอบสร้างทางสังคม เมื่อสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดอำนาจเชิงสัมพันธ์ อำนาจเชิงวาทกรรม และสังคมเครือข่าย หลักไตรลักษณ์จึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์ทางรัฐศาสตร์สำหรับอธิบายสังคมในฐานะระบบพลวัต อำนาจในฐานะกระบวนการ และความขัดแย้งในฐานะภาวะปกติของระบบการเมือง

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักไตรลักษณ์ในฐานะกรอบแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์สำหรับอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ โดยมุ่งพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง 1) อนิจจังกับพลวัตของโครงสร้างและสถาบันทางการเมือง 2) ทุกข์กับความเปราะบาง ความเหลื่อมล้ำ และความตึงเครียดเชิงระบบ และ 3) อนัตตากับการกระจายตัวของอำนาจและการประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางการเมือง ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของหลักธรรมต่อการกำกับสังคม การสร้างความชอบธรรมของอำนาจ และการแปรรูปความขัดแย้งในสังคมร่วมสมัย

กรอบแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

1. การเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่: จากความมั่นคงสู่ความไม่แน่นอน

การอธิบายสังคมสมัยใหม่ในรัฐศาสตร์ร่วมสมัยได้เปลี่ยนจากมุมมองที่เน้นเสถียรภาพของสถาบันไปสู่การมองสังคมในฐานะระบบที่มีพลวัต (Dynamic System) และมีความไม่แน่นอนเป็นคุณลักษณะพื้นฐาน Giddens (1991) อธิบายแนวคิด Reflexive Modernity ว่า สังคมสมัยใหม่ต้องปรับตัวและทบทวนตนเองอย่างต่อเนื่องจากผลกระทบของความรู้ เทคโนโลยี และโลกาภิวัตน์ ขณะที่ Beck (1992) เสนอแนวคิด Risk Society ซึ่งมองว่าความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมิใช่เหตุการณ์เฉพาะหน้า หากเป็นโครงสร้างปกติของสังคมยุคใหม่

ในมิติของอำนาจ Castells (2010) เสนอแนวคิด Network Society ว่าอำนาจได้เปลี่ยนจากการรวมศูนย์อยู่ที่รัฐไปสู่เครือข่ายของข้อมูล เทคโนโลยี และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ส่งผลให้การกำหนดนโยบาย ความชอบธรรม และอำนาจทางการเมืองเกิดขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงจำนวนมากมากกว่าการควบคุมจากศูนย์กลางเพียงแห่งเดียว

แม้แนวคิดดังกล่าวจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังมีมุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและสถาบันเป็นหลัก ขณะที่มิติทางจริยธรรม คุณค่า และปรัชญาการดำรงอยู่ของมนุษย์ยังได้รับความสนใจค่อนข้างจำกัด จึงเป็นช่องว่างที่หลักไตรลักษณ์สามารถเข้ามาเสริมการอธิบายได้

2. แนวคิดอำนาจ ความชอบธรรม และความขัดแย้งในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย

รัฐศาสตร์ร่วมสมัยได้ขยายความหมายของอำนาจจากการเป็นทรัพยากรของรัฐไปสู่อำนาจในฐานะ "ความสัมพันธ์" (Relational Power) Foucault (1978) อธิบายว่าอำนาจดำรงอยู่ผ่านวาทกรรม ความรู้ และการปฏิบัติทางสังคม มิใช่เพียงการใช้อำนาจบังคับ ขณะที่ Bourdieu (1991) เน้นบทบาทของทุนเชิงสัญลักษณ์และวัฒนธรรมในการสร้างการยอมรับทางสังคม ส่วน Weber (1978) และ Beetham (1991) อธิบายว่าความชอบธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อำนาจได้รับการยอมรับอย่างยั่งยืน

ในประเด็นความขัดแย้ง Galtung (1969) เสนอแนวคิด Structural Violence โดยชี้ว่าความรุนแรงมิได้เกิดจากการใช้กำลังเท่านั้น หากยังเกิดจากโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำและการกีดกัน ขณะที่ Lederach (1997) พัฒนาแนวคิด Conflict Transformation ซึ่งมุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ และวัฒนธรรมที่เป็นต้นเหตุของความขัดแย้ง มากกว่าการยุติข้อพิพาทเพียงระยะสั้น

แนวคิดเหล่านี้ช่วยอธิบายพลวัตของอำนาจและความขัดแย้งได้อย่างลึกซึ้ง แต่ยังมีได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง คุณค่าทางจริยธรรม และการพัฒนาจิตสำนึกของผู้ใช้อำนาจ ซึ่งเป็นประเด็นที่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถเติมเต็มได้

3. หลักไตรลักษณ์กับการตีความเชิงรัฐศาสตร์

ไตรลักษณ์ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่อธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งในฐานะกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลง ความไม่สมบูรณ์ และการไม่มีตัวตนถาวร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555) แม้โดยทั่วไปจะได้รับการอธิบายในฐานะหลักปรัชญาและจริยธรรม แต่เมื่อพิจารณาร่วมกับรัฐศาสตร์ร่วมสมัย หลักไตรลักษณ์สามารถพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์ทางการเมืองได้อย่างเป็นระบบ

อนิจจัง (Anicca) สอดคล้องกับแนวคิด Reflexive Modernity และ Network Society โดยอธิบายว่าโครงสร้าง สถาบัน และระบอบการเมืองไม่มีความคงที่ หากต้องปรับตัวต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง

ทุกขัง (Dukkha) สอดคล้องกับแนวคิด Structural Violence ของ Galtung และทฤษฎีความเป็นธรรมของ Rawls (1971) ซึ่งมองว่าความเหลื่อมล้ำและการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมเป็นสาเหตุสำคัญของความตึงเครียดและวิกฤติความชอบธรรมของระบบการเมือง

อนัตตา (Anattā) เชื่อมโยงกับแนวคิด Relational Power ของ Foucault และ Network Society ของ Castells ที่อธิบายว่าอำนาจและอัตลักษณ์มีได้มีศูนย์กลางหรือแก่นสารถาวร หากเกิดขึ้นจากเครือข่ายของความสัมพันธ์ วากรรม และการยอมรับของผู้คนในสังคม

การตีความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลักไตรลักษณ์มิใช่เพียงหลักธรรมสำหรับการพัฒนาปัจเจกบุคคล หากยังเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมือง ความเปราะบางของระบบ และการกระจายตัวของอำนาจได้อย่างสอดคล้องกับรัฐศาสตร์ร่วมสมัย

4. การสังเคราะห์กรอบแนวคิดของบทความ

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แนวคิดทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยสามารถอธิบายพลวัตของอำนาจสถาบัน และความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่หลักไตรลักษณ์อธิบายธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ และการไม่มีตัวตนถาวรในระดับปรัชญาและจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏงานศึกษาที่บูรณาการองค์ความรู้ทั้งสองศาสตร์ให้เป็นกรอบวิเคราะห์เดียวกันอย่างเป็นระบบ

บทความนี้จึงสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวเป็น Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) โดยกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ (1) Structural Dynamics (Anicca) อธิบายพลวัตของโครงสร้างและสถาบันการเมือง (2) Systemic Tension (Dukkha) อธิบายความเปราะบางและความเหลื่อมล้ำของระบบ (3) Power Diffusion (Anattā) อธิบายการกระจายตัวของอำนาจและอัตลักษณ์ (4) Ethical Political Governance เป็นกลไกเชื่อมโยงคุณธรรมกับการกำกับดูแล และ (5) Sustainable Political Society เป็นผลลัพธ์ของการเมืองที่มีความยืดหยุ่น ขอบธรรม และสามารถจัดการความขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์ กรอบแนวคิดนี้จึงเป็นการบูรณาการพระพุทธปรัชญากับรัฐศาสตร์ร่วมสมัยเพื่อสร้างแนวทางใหม่ในการอธิบายและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองในศตวรรษที่ 21

หลักธรรมกับการกำกับสังคม (Buddhist Doctrines and Social Governance)

การกำกับสังคม (Social Governance) ในรัฐศาสตร์ร่วมสมัยมิได้หมายถึงการใช้อำนาจรัฐผ่านกฎหมายหรือมาตรการบังคับเท่านั้น หากครอบคลุมถึงกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน คุณค่า และกลไกที่ทำให้สมาชิกในสังคมสามารถกำกับพฤติกรรมของตนเองได้โดยสมัครใจ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจาก Government ไปสู่ Governance ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ การสร้างความไว้วางใจ และการยอมรับร่วมกันมากกว่าการใช้อำนาจแบบรวมศูนย์

Durkheim (1984) อธิบายว่า ระเบียบของสังคมเกิดขึ้นจาก จิตสำนึกร่วม (Collective Conscience) ซึ่งเป็นชุดของคุณค่าและบรรทัดฐานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน ขณะที่ Parsons (1951) มองว่าสังคมสามารถดำรงเสถียรภาพได้เมื่อสมาชิกยึดถือระบบคุณค่าร่วมและปฏิบัติตามบทบาทที่สังคม

คาดหวัง แนวคิดทั้งสองสะท้อนว่าการกำกับสังคมมิได้เกิดจากการบังคับใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว หากต้องอาศัยการยอมรับภายในของสมาชิกในสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง Foucault (1978) เสนอว่าอำนาจมิได้ทำงานผ่านการบังคับโดยตรง แต่ดำเนินไปผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรม ความรู้ และการกำกับตนเอง (Governmentality) บุคคลจึงปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมเพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง มากกว่าการหวาดกลัวต่อบทลงโทษ แนวคิดนี้ช่วยอธิบายว่าระบบการเมืองสมัยใหม่มิได้พึ่งพาการควบคุมจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว หากอาศัยกลไกทางสังคม วัฒนธรรม และจริยธรรมในการผลิตความชอบธรรมและกำกับพฤติกรรมของประชาชน

เมื่อพิจารณาพร้อมกับหลักพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเพื่อการพัฒนาปัจเจกบุคคล หากเป็นกลไกของการกำกับสังคมจากภายใน (Internal Social Governance) ที่เชื่อมโยงพฤติกรรม จิตสำนึก และเหตุผลเข้าด้วยกัน ศีลกำหนดขอบเขตของการกระทำที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สมาธิช่วยพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์และแรงจูงใจภายใน ส่วนปัญญาทำให้บุคคลเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยของการกระทำและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อส่วนรวม กระบวนการดังกล่าวส่งเสริมให้การควบคุมพฤติกรรมเกิดจากการตระหนักรู้และความรับผิดชอบ มากกว่าการบังคับจากอำนาจภายนอก

ในมิติรัฐศาสตร์ หลักไตรลักษณ์ช่วยขยายความเข้าใจต่อการกำกับสังคมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น อนิจจัง สะท้อนว่าระบบคุณค่าและสถาบันทางสังคมมิได้หยุดนิ่ง หากต้องปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม การกำกับสังคมจึงไม่ควรยึดติดกับบรรทัดฐานที่ตายตัว แต่ต้องมีความยืดหยุ่น และสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับพลวัตของสังคมร่วมสมัย

ทุกซัง ชี้ให้เห็นว่าการกำกับสังคมที่มุ่งรักษาระเบียบเพียงอย่างเดียว โดยละเลยความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม และการกีดกันทางสังคม ย่อมไม่สามารถสร้างเสถียรภาพได้อย่างยั่งยืน เพราะความทุกข์เชิงโครงสร้างจะสะสมจนกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง ดังนั้น ประสิทธิภาพของการกำกับสังคมจึงควรประเมินจากความสามารถในการลดความเดือดร้อนของประชาชนและสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นธรรม มากกว่าการรักษาความสงบเรียบร้อยเพียงภายนอก

ส่วน อนัตตา เปิดมุมมองใหม่ต่อการกำกับสังคม โดยชี้ว่าอำนาจ คุณค่า และอัตลักษณ์มิได้มีผู้ครอบครองอย่างถาวร แต่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สถาบัน และบริบททางสังคม การกำกับสังคมจึงไม่ควรผูกขาดอยู่กับรัฐหรือชนชั้นนำ หากควรเปิดพื้นที่ให้ประชาชน ภาคประชาสังคม องค์กรศาสนา และเครือข่ายดิจิทัลเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาและตรวจสอบการใช้อำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Governance ที่เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ

อย่างไรก็ตาม การนำหลักธรรมมาใช้ในการกำกับสังคมจำเป็นต้องระมัดระวังไม่ให้หลักธรรมถูกทำให้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมแก่ผู้มีอำนาจหรือใช้เป็นกลไกควบคุมทางอุดมการณ์

หากการตีความหลักธรรมถูกผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ย่อมเสี่ยงต่อการเปลี่ยนคุณค่าทางศาสนาให้กลายเป็นวาทกรรมที่ลดทอนความหลากหลายและจำกัดพื้นที่ของการวิพากษ์ในสังคมประชาธิปไตย ดังนั้น หลักธรรมควรทำหน้าที่เป็น กรอบคุณค่า (Normative Framework) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการตีความ การเรียนรู้ และการปรับใช้ตามบริบท มากกว่าการเป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัว

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยเสนอว่า การกำกับสังคมบนฐานพุทธรัฐศาสตร์ ควรตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การกำกับตนเองผ่านคุณธรรมและปัญญา (Self-regulation) (2) การสร้างระเบียบทางสังคมผ่านการมีส่วนร่วมและความไว้วางใจ (Participatory Governance) และ (3) การปรับตัวของสถาบันและบรรทัดฐานตามพลวัตของสังคม (Adaptive Governance) หลักการทั้งสามประการนี้ทำให้การกำกับสังคมมิได้เป็นเพียงกระบวนการควบคุมพฤติกรรมของประชาชน แต่เป็นกระบวนการสร้างความชอบธรรม ความรับผิดชอบ และความร่วมมือระหว่างรัฐกับสังคม อันเป็นรากฐานของการพัฒนาระบบการเมืองที่ยั่งยืนในบริบทของสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัย

หลักธรรมกับอำนาจและความชอบธรรม

ความชอบธรรม (Political Legitimacy) เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการดำรงอยู่ของอำนาจทางการเมือง เพราะแม้รัฐจะมีอำนาจตามกฎหมาย (Legal Authority) แต่หากขาดการยอมรับจากประชาชน อำนาจดังกล่าวย่อมไม่สามารถสร้างเสถียรภาพและความร่วมมือในระยะยาวได้ Weber (1978) อธิบายว่า ความชอบธรรมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ถูกปกครองยินยอมปฏิบัติตามอำนาจโดยสมัครใจ มิใช่เพราะความหวาดกลัวต่อการลงโทษเพียงอย่างเดียว ขณะที่ Beetham (1991) เสนอว่าความชอบธรรมทางการเมืองเกิดจากองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ การใช้อำนาจภายใต้กฎเกณฑ์ที่ยอมรับร่วมกัน ความสอดคล้องกับคุณค่าของสังคม และการได้รับความยินยอมจากผู้ถูกปกครอง

แม้แนวคิดดังกล่าวจะอธิบายฐานของความชอบธรรมได้อย่างเป็นระบบ แต่ส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายผ่านมิติของกฎหมาย สถาบัน และกระบวนการทางการเมือง ขณะที่มิติด้านจริยธรรม คุณธรรม และการพัฒนาจิตสำนึกของผู้ใช้อำนาจยังได้รับการกล่าวถึงในวงจำกัด พระพุทธศาสนาจึงเสนออีกมิติหนึ่งของความชอบธรรม โดยมองว่าอำนาจที่ได้รับการยอมรับมิได้เกิดจากตำแหน่งหรือกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากต้องตั้งอยู่บนการใช้อำนาจด้วยความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเมตตา และการมุ่งประโยชน์สุขของส่วนรวม

เมื่อพิจารณาผ่านหลักไตรลักษณ์ จะเห็นว่าความชอบธรรมมิใช่สถานะที่คงที่ หากเป็นกระบวนการที่ต้องได้รับการสร้าง รักษา และทบทวนอยู่เสมอ อนิจจัง (Anicca) ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางการเมือง สถาบัน และฐานความชอบธรรมของผู้ปกครองย่อมเปลี่ยนแปลงตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี การใช้อำนาจที่เคยได้รับการยอมรับในช่วงเวลาหนึ่งอาจสูญเสียความชอบธรรมเมื่อไม่สามารถ

ตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชนได้ ดังนั้น ความชอบธรรมจึงไม่ใช่สิทธิที่ผู้มีอำนาจได้รับอย่างถาวร แต่เป็นสิ่งที่ต้องได้รับการยืนยันผ่านผลของการบริหารและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ในมิติของ ทุกข์ (Dukkha) ความชอบธรรมของรัฐควรประเมินจากความสามารถในการลดความทุกข์เชิงโครงสร้างของประชาชน มากกว่าการรักษาความสงบเรียบร้อยเพียงภายนอก แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Rawls (1971) ที่เสนอว่าความยุติธรรมเป็นรากฐานของสถาบันทางการเมือง และ Galtung (1969) ที่ชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำ การกดขี่ และการกระจายทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม คือ สาเหตุสำคัญของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หากรัฐไม่สามารถลดความไม่เป็นธรรมดังกล่าวได้ แม้จะดำรงอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายที่ถูกต้อง ก็อาจสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของประชาชน

หลัก อนัตตา (Anattā) เสนอการตีความอำนาจที่แตกต่างจากแนวคิดการเมืองแบบดั้งเดิม โดยชี้ว่าอำนาจมิได้เป็นทรัพย์สินของบุคคล กลุ่ม หรือสถาบันใด หากเกิดจากความสัมพันธ์ การยอมรับ และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม มุมมองนี้สอดคล้องกับแนวคิด Relational Power ของ Foucault (1978) ซึ่งอธิบายว่าอำนาจดำรงอยู่ผ่านเครือข่ายของวาทกรรม ความรู้ และสถาบัน มากกว่าการรวมศูนย์อยู่ที่ผู้ปกครองเพียงฝ่ายเดียว ในยุคสังคมเครือข่าย (Network Society) ตามแนวคิดของ Castells (2010) ความชอบธรรมจึงมิได้เกิดจากการสั่งการแบบบนลงล่าง แต่เกิดจากการสื่อสาร การสร้างความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม

อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงหลักธรรมกับความชอบธรรมทางการเมืองจำเป็นต้องระมัดระวังไม่ให้หลักธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมแก่ผู้มีอำนาจโดยปราศจากการตรวจสอบ หากการอ้างคุณธรรมถูกใช้แทนกระบวนการประชาธิปไตย หรือกลายเป็นเหตุผลในการลดบทบาทของการตรวจสอบและถ่วงดุล ย่อมขัดกับหลักการพื้นฐานของการเมืองในสังคมเปิด Habermas (1996) เสนอว่า ความชอบธรรมของอำนาจในระบอบประชาธิปไตยต้องเกิดจากการสื่อสารอย่างมีเหตุผล (Communicative Rationality) และการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาของสังคม ไม่ใช่การผูกขาดความจริงหรือความดีโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

จากมุมมองของพุทธรัฐศาสตร์ หลักธรรมจึงไม่ใช่เครื่องมือรองรับอำนาจ หากเป็น กรอบจริยธรรมสำหรับวิพากษ์การใช้อำนาจ กล่าวคือ อำนาจที่ชอบธรรมต้องสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ลดความทุกข์และความเหลื่อมล้ำของประชาชน (ทุกข์) และเปิดพื้นที่ให้เกิดการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบจากสังคม (อนัตตา) ความชอบธรรมจึงมิใช่ผลของการครอบครองอำนาจ หากเป็นผลของกระบวนการใช้อำนาจอย่างรับผิดชอบ โปร่งใส และยึดประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ

จากการสังเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยเสนอว่า ความชอบธรรมเชิงพุทธรัฐศาสตร์ (Buddhist Political Legitimacy) ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) Adaptive Legitimacy

การปรับตัวของสถาบันและผู้นำให้อำนาจให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม (2) Justice-Oriented Legitimacy การใช้อำนาจเพื่อสร้างความเป็นธรรมและลดความทุกข์เชิงโครงสร้าง (3) Participatory Legitimacy การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดและตรวจสอบอำนาจ และ (4) Ethical Legitimacy การใช้อำนาจบนฐานของคุณธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม องค์ประกอบทั้งสี่ประการนี้เชื่อมโยงหลักไตรลักษณ์กับทฤษฎีรัฐศาสตร์ร่วมสมัย และเป็นรากฐานสำคัญของ Ethical Political Governance ใน Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) ซึ่งมุ่งสร้างระบบการเมืองที่มีทั้งประสิทธิภาพ ความชอบธรรม และความยั่งยืนในบริบทของสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัย

หลักธรรมกับการแปรรูปความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นสภาวะปกติของสังคมการเมือง เนื่องจากสมาชิกในสังคมมีผลประโยชน์ คุณค่า อัตลักษณ์ และมุมมองต่อความจริงที่แตกต่างกัน รัฐศาสตร์ร่วมสมัยจึงมิได้มองความขัดแย้งว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ควรถูกกำจัด หากมองว่าเป็นพลังที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ได้ หากมีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากมุมมองแบบดั้งเดิมที่เน้นการยุติข้อพิพาทหรือการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นเป้าหมายสูงสุด

Galtung (1969) เสนอแนวคิด Structural Violence โดยอธิบายว่าความขัดแย้งจำนวนมากมิได้เกิดจากการเผชิญหน้าระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่มีรากฐานจากโครงสร้างทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่ผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ การกีดกัน และการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ขณะที่ Lederach (1997) พัฒนาแนวคิด Conflict Transformation ซึ่งเสนอว่าการจัดการความขัดแย้งไม่ควรมุ่งเพียงการระงับเหตุการณ์เฉพาะหน้า หากต้องเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ โครงสร้าง และวัฒนธรรมที่เป็นต้นตอของความขัดแย้งอย่างยั่งยืน

ในขณะเดียวกัน Mouffe (2005) เสนอแนวคิด Agonistic Democracy ซึ่งมองว่าความขัดแย้งไม่ใช่สิ่งผิดปกติของระบอบประชาธิปไตย หากเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเมืองในสังคมที่มีความหลากหลาย เป้าหมายของการเมืองจึงมิใช่การทำให้ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน หากเป็นการสร้างกติกาที่ทำให้ความขัดแย้งสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่พัฒนาไปสู่ความรุนแรง แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการเมืองร่วมสมัยที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างมากกว่าการสร้างเอกภาพแบบเบ็ดเสร็จ

เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักไตรลักษณ์ จะพบว่าพระพุทธศาสนามีได้เสนอให้หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง หากเสนอวิธีทำความเข้าใจรากฐานของความขัดแย้งผ่านการตระหนักรู้ในธรรมชาติของสรรพสิ่ง อนิจจัง (Anicca) ชี้ให้เห็นว่าความคิด อุดมการณ์ สถานะ และโครงสร้างทางการเมืองล้วนเปลี่ยนแปลงได้ ไม่มีระเบียบทางการเมืองใดดำรงอยู่โดยปราศจากการปรับตัว การยึดติดว่าระบบหรืออุดมการณ์ของฝ่ายตน

เป็นความจริงสูงสุดจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความขัดแย้งยืดเยื้อ การตระหนักในความไม่เที่ยงจึงเปิดพื้นที่ให้เกิดการเจรจา การประนีประนอม และการแสวงหาทางเลือกใหม่ร่วมกัน

หลัก ทุกข์ (Dukkha) ช่วยเปลี่ยนมุมมองต่อความขัดแย้งจากการแข่งขันเพื่อชัยชนะไปสู่การวิเคราะห์เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความทุกข์ร่วมของทุกฝ่าย ความขัดแย้งจำนวนมากมิได้เกิดจากความแตกต่างทางความคิดเพียงอย่างเดียว หากมีรากฐานมาจากความเหลื่อมล้ำ การกีดกัน และการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ดังนั้น การแปรรูปความขัดแย้งจึงต้องมุ่งลดความทุกข์เชิงโครงสร้าง ควบคู่กับการสร้างระบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากร สิทธิ และกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Rawls (1971) และ Galtung (1969)

ส่วน อนัตตา (Anattā) เสนอกรอบคิดที่มีความสำคัญต่อการเมืองในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยชี้ว่าอัตลักษณ์ ผลประโยชน์ และอำนาจมิได้มีแก่นสารถาวร หากเกิดจากความสัมพันธ์และการประกอบสร้างทางสังคม การลดการยึดมั่นในตัวตนมิได้หมายถึงการละทิ้งอัตลักษณ์ของตนเอง แต่หมายถึงการเปิดพื้นที่ให้ยอมรับมุมมอง ประสบการณ์ และความชอบธรรมของผู้อื่น หลักอนัตตาจึงช่วยลดการแบ่งขั้วแบบ "เรา - เขา" (Us versus Them) และสนับสนุนการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ทุกฝ่ายสามารถแลกเปลี่ยนเหตุผลภายใต้ความเคารพซึ่งกันและกัน

ในบริบทของสังคมดิจิทัล ความขัดแย้งมิได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ทางกายภาพ แต่ขยายตัวผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ อัลกอริทึม และระบบการสื่อสารที่เอื้อต่อการสร้างห้องสะท้อนความคิดเห็น (Echo Chambers) และการแบ่งขั้วทางการเมือง ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ข้อมูล ข่าวสาร และวาทกรรมสามารถกระตุ้นความขัดแย้งได้อย่างรวดเร็ว หลักไตรลักษณ์จึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการรู้เท่าทันข้อมูล (Critical Digital Literacy) การตระหนักถึงความไม่แน่นอนของข้อมูล การเปิดรับมุมมองที่แตกต่าง และการลดการยึดติดกับวาทกรรมที่ตอกย้ำอัตลักษณ์ของฝ่ายตน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยยุคดิจิทัล

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์หลักธรรมในการจัดการความขัดแย้งจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการตีความที่มุ่งให้ผู้ได้รับผลกระทบยอมรับความไม่เป็นธรรมภายใต้ข้ออ้างของความอดทนหรือการปล่อยวาง เพราะการลดอัตตาในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่การยอมจำนนต่อโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม หากเป็นการลดอคติและการยึดมั่นเพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจอย่างมีเหตุผล และร่วมกันสร้างกติกาที่เป็นธรรมมากขึ้น การตีความเช่นนี้ทำให้หลักธรรมมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ควบคู่กับการพัฒนาจิตสำนึกของบุคคล

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยเสนอว่า การแปรรูปความขัดแย้งเชิงพุทธรัฐศาสตร์ (Buddhist Conflict Transformation) ควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) Adaptive Dialogue การเปิดพื้นที่สนทนาที่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงและพร้อมปรับจุดยืนตามเหตุผล (อนิจจัง)

(2) Justice-Oriented Transformation การลดความเหลื่อมล้ำและความทุกข์เชิงโครงสร้างผ่านการปฏิรูปนโยบายและสถาบัน (ทุกขัง) (3) Relational Reconciliation การสร้างความสัมพันธ์บนพื้นฐานของการยอมรับความหลากหลายและลดการยึดมั่นในอัตลักษณ์ของฝ่ายตน (อนัตตา) และ (4) Participatory Peacebuilding การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการออกแบบกติกาและกระบวนการสันติภาพอย่างเสมอภาค องค์ประกอบทั้งสองประการนี้สะท้อนว่าการจัดการความขัดแย้งมิใช่เพียงการยุติข้อพิพาท แต่เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ สถาบัน และวัฒนธรรมทางการเมืองให้สามารถรองรับความแตกต่างได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) ไปสู่การสร้าง Sustainable Political Society ที่ตั้งอยู่บนความยุติธรรม การมีส่วนร่วม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

การสังเคราะห์กรอบรัฐศาสตร์เชิงพุทธ: Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model)

จากการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์เชิงบูรณาการ พบว่า แนวคิดทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง อำนาจ และความขัดแย้งได้อย่างครอบคลุมในมิติสถาบัน กระบวนการ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอคำอธิบายเชิงปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ และการไม่ยึดมั่นในตัวตน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองศาสตร์ยังได้รับการพัฒนาแยกจากกันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกิดช่องว่างทางวิชาการในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองกับมิติด้านจริยธรรม คุณค่า และการพัฒนาจิตสำนึกของผู้ใช้อำนาจ

บทความนี้จึงเสนอ Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) เพื่อเป็นกรอบรัฐศาสตร์เชิงพุทธที่บูรณาการหลักไตรลักษณ์เข้ากับทฤษฎีรัฐศาสตร์ร่วมสมัย โดยมีได้มุ่งแทนที่ทฤษฎีการเมืองกระแสหลัก หากทำหน้าที่เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงมิติของโครงสร้าง อำนาจ และคุณค่าทางจริยธรรมเข้าด้วยกัน ภายใต้สมมติฐานสำคัญว่า ระบบการเมืองเป็นระบบเปิด (Open Political System) ที่ต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่องต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม

องค์ประกอบแรกของโมเดลคือ Structural Dynamics (Anicca) ซึ่งพัฒนาจากหลักอนิจจัง โดยอธิบายว่าระบบการเมือง สถาบัน และกลไกการบริหารมิได้ดำรงอยู่ในสภาพคงที่ หากเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของสังคมและความคาดหวังของประชาชน การกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพจึงต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ ปรับตัว และพัฒนานโยบายอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Reflexive Modernity ของ Giddens (1991) และแนวคิด Adaptive Governance ซึ่งมองว่าความยืดหยุ่นของสถาบันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบที่สองคือ Systemic Tension (Dukkha) ซึ่งตีความหลักทุกขังในระดับโครงสร้าง โดยมองว่าความเหลื่อมล้ำ การกีดกัน การกระจุกตัวของทรัพยากร และความไม่สมดุลของอำนาจเป็น

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปราะบางของระบบการเมือง ความชอบธรรมของรัฐจึงมิได้ขึ้นอยู่กับ การบังคับใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการลดความทุกข์เชิงโครงสร้างและสร้างความ เป็นธรรมในการเข้าถึงโอกาส สิทธิ และทรัพยากรสาธารณะ แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับทฤษฎี Justice as Fairness ของ Rawls (1971) และ Structural Violence ของ Galtung (1969)

องค์ประกอบที่สามคือ Power Diffusion (Anattā) ซึ่งพัฒนาจากหลักอนัตตา โดยอธิบายว่า อำนาจมิใช่ทรัพย์สินของบุคคลหรือสถาบัน หากเกิดจากเครือข่ายของความสัมพันธ์ การยอมรับ และการสื่อสารระหว่างตัวแสดงทางการเมือง แนวคิดนี้ช่วยอธิบายการเมืองร่วมสมัยที่อำนาจกระจายตัวผ่าน สื่อดิจิทัล เครือข่ายพลเมือง ภาคธุรกิจ และองค์กรระหว่างประเทศ สอดคล้องกับแนวคิด Relational Power ของ Foucault (1978) และ Network Society ของ Castells (2010) ซึ่งชี้ว่าเสถียรภาพของ ระบบการเมืองเกิดจากการสร้างความไว้วางใจและการมีส่วนร่วม มากกว่าการควบคุมแบบรวมศูนย์

การบูรณาการองค์ประกอบทั้งสามนำไปสู่องค์ประกอบที่สี่ คือ Ethical Political Governance ซึ่งเป็นกลไกเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับการบริหารการเมือง กล่าวคือ การกำกับดูแลที่มีคุณธรรมมิใช่ เพียงการยึดถือศีลธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นการออกแบบสถาบัน กระบวนการ และนโยบายที่สะท้อน ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบได้ หลักไตรลักษณ์จึงทำหน้าที่เป็นกรอบ จริยธรรมที่ช่วยกำกับการใช้อำนาจให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม มากกว่าการใช้ ศีลธรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่ผู้มีอำนาจ

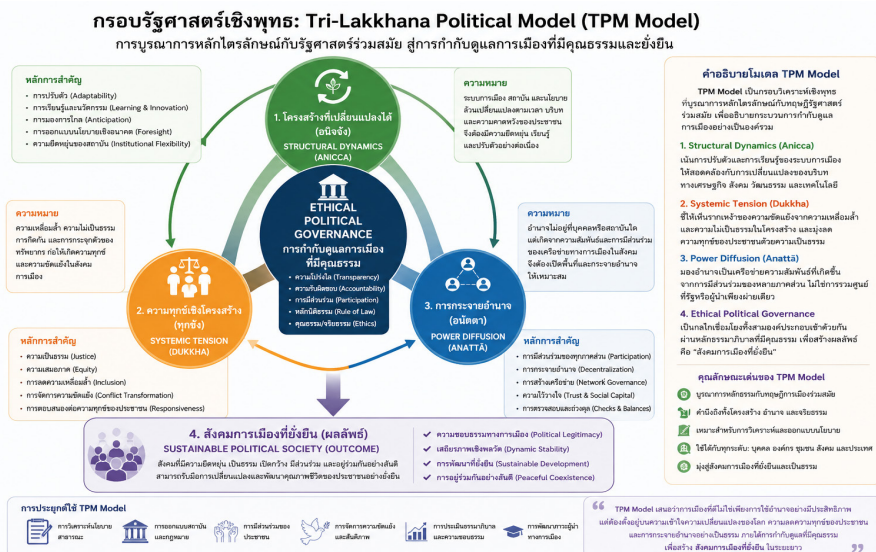
ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวคือ Sustainable Political Society ซึ่งหมายถึงสังคมการเมือง ที่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ลดความเหลื่อมล้ำ กระจายอำนาจอย่างเหมาะสม และจัดการ ความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ ความยั่งยืนในความหมายนี้มิใช่เพียงเสถียรภาพของรัฐบาล แต่หมายถึง ศักยภาพของระบบการเมืองในการรักษาสมดุลระหว่างประสิทธิภาพ ความชอบธรรม ความเป็นธรรม และ การมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้บริบทของสังคมประชาธิปไตย

ในเชิงทฤษฎี TPM Model ได้ขยายขอบเขตของรัฐศาสตร์จากการศึกษาสถาบันและกลไกของรัฐ ไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ คุณธรรม และการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเสนอว่า การเมืองมิใช่เพียงการแข่งขันเพื่อครอบครองอำนาจ แต่เป็นกระบวนการสร้างคุณค่า ความชอบธรรม และการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมที่มีความหลากหลาย ขณะเดียวกัน โมเดลดังกล่าวยังช่วยเชื่อมโยงพระพุท ธปรัชญากับรัฐศาสตร์ร่วมสมัยในฐานะ Normative-Analytical Framework กล่าวคือ เป็นทั้งกรอบอธิบาย ปรากฏการณ์ทางการเมืองและกรอบเชิงคุณค่าที่ใช้ประเมินคุณภาพของการกำกับดูแล

ในเชิงปฏิบัติ TPM Model สามารถประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ การออกแบบ สถาบัน การประเมินธรรมาภิบาล การกระจายอำนาจ การบริหารความขัดแย้ง และการพัฒนาภาวะผู้นำ

ทางการเมือง โดยเฉพาะในสังคมที่เผชิญกับความไม่แน่นอนจากโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์ นอกจากนี้ โมเดลยังสามารถใช้เป็นกรอบสำหรับการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ในอนาคต เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างพลวัตของโครงสร้าง ความชอบธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน และผลลัพธ์ของการกำกับดูแลในบริบททางการเมืองที่แตกต่างกัน

ดังนั้น คุณูปการสำคัญของ Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) คือ การยกระดับหลักไตรลักษณ์จากหลักธรรมเชิงอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ไปสู่ กรอบรัฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Political Framework) ที่มีศักยภาพในการอธิบาย วิเคราะห์ และประเมินการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองร่วมสมัยอย่างเป็นองค์รวม โดยเชื่อมโยงมิติของการเปลี่ยนแปลง (Anicca) ความเป็นธรรมของระบบ (Dukkha) และการกระจายอำนาจ (Anattā) เข้ากับหลักการกำกับดูแลที่มีคุณธรรม อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมการเมืองที่มีความชอบธรรม ยืดหยุ่น และยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 1 การสังเคราะห์กรอบรัฐศาสตร์เชิงพุทธ (TPM Model)

สรุป

บทความนี้เสนอการตีความหลักไตรลักษณ์ในมิติรัฐศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่าไตรลักษณ์มิได้เป็นเพียงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับการพัฒนาปัจเจกบุคคล หากยังสามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ที่ใช้อธิบายธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง อำนาจ ความชอบธรรม และความขัดแย้งในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างเป็นระบบ การบูรณาการหลักอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาเข้ากับแนวคิดรัฐศาสตร์ร่วมสมัยทำให้เกิดมุมมองใหม่ต่ออธิบายการเมืองในฐานะระบบพลวัต ซึ่งโครงสร้าง สถาบัน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจล้วนเปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีอยู่เสมอ

ผลการสังเคราะห์นำไปสู่การพัฒนา Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ Structural Dynamics (Anicca) อธิบายพลวัตของโครงสร้างและสถาบันทางการเมือง Systemic Tension (Dukkha) อธิบายความเปราะบางและความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง Power Diffusion (Anattā) อธิบายการกระจายตัวของอำนาจและการประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางการเมือง Ethical Political Governance ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงคุณธรรมกับการกำกับดูแลและ Sustainable Political Society ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของระบบการเมืองที่สามารถปรับตัว สร้างความชอบธรรม และจัดการความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน

ในเชิงทฤษฎี บทความนี้ได้ขยายขอบเขตของการศึกษารัฐศาสตร์จากการวิเคราะห์สถาบันและโครงสร้างอำนาจ ไปสู่การบูรณาการมิติด้านคุณธรรม จิตสำนึก และวัฒนธรรมทางการเมือง โดยเสนอให้ไตรลักษณ์ทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบอธิบาย (Analytical Framework) และกรอบเชิงคุณค่า (Normative Framework) สำหรับการทำความเข้าใจและประเมินคุณภาพของการกำกับดูแลในสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัย อันเป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับรัฐศาสตร์ร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ

ในเชิงปฏิบัติ TPM Model สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ การออกแบบสถาบันทางการเมือง การพัฒนาธรรมาภิบาล การกระจายอำนาจ และการจัดการความขัดแย้งในสังคมที่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เป็นฐานสำหรับการพัฒนาตัวชี้วัด การวิจัยเชิงประจักษ์ และการสร้างแบบจำลองเพื่อประเมินประสิทธิภาพของการกำกับดูแลภายใต้บริบทของสังคมดิจิทัลและโลกาภิวัตน์

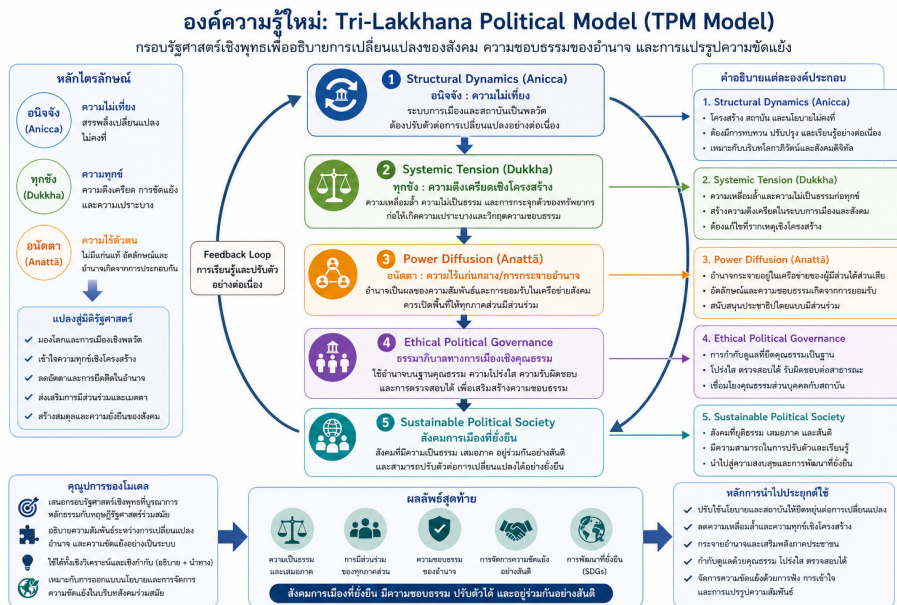
การยอมรับความไม่เที่ยงของโครงสร้าง ความตระหนักถึงความทุกข์เชิงโครงสร้าง และการไม่ยึดมั่นในอำนาจหรืออัตลักษณ์ในฐานะสิ่งคงที่ มิได้ทำให้การเมืองอ่อนแอลง หากกลับเป็นรากฐานของการสร้างระบบการเมืองที่มีความยืดหยุ่น โปร่งใส รับผิดชอบ และสามารถสร้างความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลง ความเป็นธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาสังคมการเมืองที่ยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์หลักไตรลักษณ์ร่วมกับแนวคิดรัฐศาสตร์ร่วมสมัย บทความนี้ได้พัฒนา Tri-Lakkhana Political Model (TPM Model) ซึ่งเป็นกรอบรัฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Political Framework) สำหรับอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมือง ความชอบธรรมของอำนาจ และการจัดการความขัดแย้งในสังคมสมัยใหม่ โดยประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่

(1) Structural Dynamics (Anicca) อธิบายพลวัตของโครงสร้างและสถาบันทางการเมือง
(2) Systemic Tension (Dukkha) อธิบายความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางเชิงโครงสร้าง (3) Power Diffusion (Anattā) อธิบายการกระจายตัวของอำนาจและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ (4) Ethical Political Governance เน้นการกำกับดูแลบนฐานคุณธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบ และ
(5) Sustainable Political Society เป็นผลลัพธ์ของสังคมการเมืองที่สามารถปรับตัว ลดความเหลื่อมล้ำ และจัดการความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่นี้ได้ขยายบทบาทของหลักไตรลักษณ์จากหลักธรรมเชิงอภิปรายไปสู่กรอบวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์ที่ทำหน้าที่ทั้งเป็น กรอบอธิบาย (Analytical Framework) สำหรับวิเคราะห์พลวัตของระบบการเมือง และ กรอบเชิงคุณค่า (Normative Framework) สำหรับประเมินการกำกับดูแลความชอบธรรมของอำนาจ และการพัฒนาระบบการเมืองในสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัย อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ การออกแบบสถาบันทางการเมือง และการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ในอนาคต

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2559). อำนาจความรุนแรงและการใช้เหตุผลทางการเมือง. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2561). ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง: ว่าด้วยประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย. ฟาเดียวกัน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2562). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. มติชน.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2564). พุทธสันติวิธี: การจัดการความขัดแย้งด้วยหลักพระพุทธศาสนา. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยาย). ผลิตัมม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2562). ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2560). การเมืองของพลเมือง สู่สหสวรรคใหม่. สถาบันพระปกเกล้า.
- Beck, U. (1992). Risk society: Towards a new modernity (M. Ritter, Trans.). Sage.
- Beetham, D. (2013). The legitimation of power (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press.
- Butler, J. (1990). Gender trouble: Feminism and the subversion of identity. Routledge.
- Castells, M. (2010). The rise of the network society (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Durkheim, É. (1984). The division of labor in society (W. D. Halls, Trans.). Free Press. (Original work published 1893)
- Easton, D. (1965). A systems analysis of political life. Wiley.
- Foucault, M. (1978). The history of sexuality: Volume 1: An introduction (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.

- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy* (W. Rehg, Trans.). MIT Press.
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. United States Institute of Peace Press.
- Mouffe, C. (2005). *On the political*. Routledge.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.